

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

ВПЛИВ ОКРЕМИХ ФОНОВИХ ЯВИЩ НА АГРЕСИВНО-НАСИЛЬНИЦЬКУ ЗЛОЧИННІСТЬ

Традиційно до фонових явищ відносять деякі форми негативної чи відхиляючої поведінки людей, які тісно пов'язані зі злочинністю, які є підґрунтям для останньої і сприяють виникненню наміру вчинити злочин. Така поведінка може порушувати норми адміністративного, цивільного, сімейного та іншого права, а також певні соціальні норми. Фахівцями виділяється значна кількість фонових для злочинності явищ, які істотно залежать від політичних, економічних, соціальних та інших умов існування суспільства. Фахівцями фонові явища класифікуються на види з залежності від різних підстав: норми права, яка порушена; виду соціальних норм, які порушуються; ступеня суспільної небезпечності чи шкідливості; наявності чи відсутності у особи антисуспільних установок та потреб; особливостей ціннісних орієнтацій тощо.

Окремі з фонових явищ істотно впливають на стан агресивно-насильницької злочинності. Одним з них є побутові конфлікти. Дуже часто тяжким насильницьким злочинам проти особи (вбивствам, тілесним ушкодженням), які вчиняються на побутовому ґрунті, передують тривалі конфлікти, систематичні образи, погрози вбивством тощо. Лише незначна кількість правопорушників притягається до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Для запобігання агресивно-насильницьких злочинів суб'єктам запобігання слід: оперативно втручатися в процес розвитку злочинної діяльності (швидке реагування відповідних працівників поліції на заяви, скарги, повідомлення про хуліганські дії, ескалацію сімейно-побутових конфліктів або криміногенних ситуацій, бійки, погрози вбивством; активна протидія їм; терміновий захист осіб від злочинних посягань тощо); створити умови, що усувають чи затрудняють розвиток злочинної поведінки та схиляють особу до добровільної відмови від її продовження (ліквідація конфлікту, вирішення спору, примирення сторін, ізоляція осіб, які страждають на психічні розлади і своєю поведінкою погрожують життю та здоров'ю оточуючих); відновити заходи активної протидії поведінці осіб, які погрожують фізичною розправою (постановка на облік, відкриття справ оперативного обліку та проведення з особами роз'яснювальної роботи). Як справедливо наголошує, В. О. Туляков, зв'язок аморальних та адміністративних вчинків із насильницькою злочинністю дозволяє використовувати його для профілактичного впливу на цю злочинність: встановлення взаємозв'язку між злочинними агресивними відхиленнями та насильницькими злочинами дозволить збільшити ефективність профілактичних заходів [1, с. 97–98].

Більшість злочинів, пов'язаних із насильством над іншою особою, вчиняються на побутовому ґрунті відносно членів сім'ї, сусідів тощо. Тому, ще раз підкреслимо, особливу увагу слід звернути на сімейні стосунки та їх вплив на злочинність. Свого часу справедливо зауважував О. Б. Сахаров, що при проведенні заходів із запобігання злочинів, учинених на ґрунті побутових конфліктів, не допускається необґрунтоване втручання в особисте, а іноді інтимне життя громадян. Але також важливо не залишати без уваги такі випадки, коли особисте життя громадян отримує «антисуспільні» ознаки і внаслідок цього вже не є в дійсності, а ні особистим, а ні приватним [2, с. 141].

Криміногенне значення для агресивно-насильницької злочинності має і п'янство та алкоголізм. Стан сп'яніння злочинця істотно впливає на механізм вчинення злочинів, пов'язаних із насильством над іншою особою. Але «вагомою» умовою вчинення таких злочинів може виступати й стан сп'яніння у потерпілого. Л. В. Франк, засновник радянської віктимології, наводить дані про те, що пияцтво жертви має безумовну криміногенну дію. Так, при вчиненні хуліганства серед потерпілих, які провокували спрямовані проти них хуліганські дії, частка осіб, які перебували в стані алкогольного сп'яніння, становила 67,7 %, що майже втричі вище за потерпілих, які несуть незначну морально-етичну вину у виникненні конфліктних ситуацій, і у вісім разів вище за потерпілих, які зовсім не винні в учиненні щодо них хуліганських дій [3, с. 169]. Разом із п'янством та алкоголізмом сильнодіючим криміногенним чинником злочинної агресії є наркотизм (вживання наркотичних, психотропних та інших одурманюючих засобів). Механізм криміногенної дії наркотизму, його зв'язок із агресивно-насильницькою поведінкою дуже схожий на дію, що справляє на людину алкоголь. Але ця дія є ще більш концентрованою та вагомою.

А. Ф. Зелінський виділив п'ять видів зв'язку наркотизму та наркоманії зі злочинністю [4, с. 50]. Перший вид називається провокуючим. У стані наркотичного сп'яніння людина стає більш схильною до агресивно-насильницьких злочинів. Моральні гальма під впливом наркотику відмовляють, тому людина перестає контролювати свою поведінку, оточення сприймається як вороже, що призводить до вчинення злочинів. Опитуванням засуджених, які вчинили злочини, пов'язані із насильством над іншою особою, встановлено, що 46 % із них регулярно вживали наркотики.

Ще одним видом зв'язку є мотиваційний. Для придбання наркотиків, особливо в стані наркотичного сп'яніння, наркомани вчиняють, як правило, корисливі та корисливо-насильницькі злочини.

Третій вид – віктимний зв'язок. Людина в стані наркотичного сп'яніння має великий рівень віктимності і може легко стати об'єктом нападу.

Четвертий зв'язок називається деградаційним. Наркомани швидко деградують фізично, психічно та в соціальному плані. Психічна та фізична залежність від наркотиків проявляється сильніше, ніж у випадках зловживання спиртними напоями. Відповідно і протікання інтелектуальних, вольових та емоційних процесів у першому випадку деформується ще більше, ніж у другому. Вживання наркотиків веде до швидкої і більш помітної деградації особи в морально-соціальному плані. Наркоман швидше, ніж п'яниця або алко-голік дистанціюється від позитивних соціальних зв'язків і різних видів нормальної життєдіяльності, замикається в середовищі собі подібних, втрачає моральні орієнтири, почуття відповідальності, трудову кваліфікацію, поважливе ставлення до норм і законів суспільства.

П'ятий вид зв'язку називається генетичним. Наркоманія породжує такі незаконні дії, як наркобізнес. За даними статистики, щорічно в Україні з незаконного обігу вилучається 40–45 т. наркотичних речовин, серед яких збільшується кількість амфетамінів, героїну, кокаїну. Україна останнім часом перетворилася на транзитну країну наркотрафіку. За висновками спеціалістів, кількість вилучених наркотиків складає лише 10 % від реальної маси наркотичних речовин, які знаходяться в обігу.

Таким чином, профілактика побутових конфліктів (особливо агресивного характеру), зниження рівня вживання наркотичних засобів та зловживання алкогольними напоями є важливим напрямком спеціально-кримінологічного запобігання агресивно-насиленій злочинності. Ми погоджуємося з В. В. Голіною, який вважає, що труднощі в подоланні пияцтва та алкоголізму полягають не в переліку запобіжних заходів, яких достатньо (і цивільно-правових, і адміністративно-правових, і кримінально-правових, і медичних, й ін.), а у відсутності концепції запобігання, яка повинна включати в себе: контроль за виробництвом, зміну характеру вживання, усвідомлення попереднього досвіду боротьби з цим негативним явищем, використання зарубіжного досвіду та ін. [5, с. 229]. Це стосується і інших фонових для злочинності явищ.

Наприкінці хочеться наголосити на тому, що причинами виникнення і існування фонових для злочинності явищ є протиріччя соціально-економічного, культурного, ідеологічного, політичного та іншого соціального характеру, які істотно впливають і на причини злочинності. Ураховуючи це, заходи загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинам і фоновим для злочинності явищам повинні носити комплексний та системний характер з урахуванням зв'язків між кримінально-каранною та іншою антисуспільною поведінкою осіб.

Список бібліографічних посилань

1. Туляков В. А. Борьба с агрессивными отклонениями – эффективное средство профилактики насильственной преступности. *Проблемы правоведения*. 1987. Вып. 48. С. 94–98.
2. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР : монография. М. : Госюриздат, 1961. 279 с.
3. Франк Л. В. Потерпевшие от преступлений и проблемы советской виктимологии : монография. Душанбе : Ирфон, 1977. 240 с.
4. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : монография. Киев : Юринком Интер, 1999. 240 с.
5. Голина В. В. Специально-криминалистическое предупреждение преступлений (теория и практика) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1994. 569 с.

Одержано 19.03.2018